

Klaus P. Japp

NOVA DRUŽBENA GIBANJA IN KONTINUITETA MODERNE*

*Izvirnik: K.P. Japp: Neue soziale Bewegungen und die Kontinuität der Moderne, Soziale Welt, št. 4, 1986.

Uvodna opomba

Novih družbenih gibanj¹ ne moremo kratko in malo neposredno povezati z vprašanjem kontinuitete (oziroma diskontinuitete) 'moderne'. Kot pomembnejša se utegnejo pokazati vprašanja trga dela, konkurence strank itd.

Sleherno vprašanje kontinuitete pa se navezuje na vprašanja, ki zadevajo oblike družbene spremembe, te pa je mogoče spet zlahka povezati s sodobnimi družbenimi gibanji.² Pri tem nam ne gre za to, 'kolikšen delež' družbene spremembe lahko spočnejo nova družbena gibanja, temveč v poglavitnem za *kontekst* družbene spremembe in novih družbenih gibanj (NDG). Ta kontekst si zamišljam kot nekakšno (*možno*) ozadje, s katerega bo mogoče razbrati odgovore na vprašanja kontinuitete in/ali diskontinuitete moderne družbe. Ta kontekst si lahko razložimo le, če sta v svojih poglavitnih potezah (v okviru družbene spremembe) znani struktura in funkcija novih družbenih gibanj. Zato bo pretežni del tega spisa tematizacija le-teh.³ Za začetek se bom spoprijel s Habermasovo argumentacijo sveta življenja (ki je že zaradi svoje 'priljubljenosti' provokativna), da pokažem, da je zmotna in *zakaj* ter v *kateri* smeri se sam razhajam z njo.

1. Svet življenja

Tematika pričujočih izpeljav meri na vprašanje, ali je mogoče tako imenovana NDG povezati s specifičnim tipom *družbene spremembe*. To vprašanje je spodbudil preminenten teoretični kontekst: v razpravi o NDG se je Habermasov (1981, sv. II) koncept sveta življenja močno uveljavil. Ta koncept pa je tendenčno bolj usmerjen k *ekspresivno-simbolični* kot *strateški* akcijski orientaciji NDG.

Če pa imamo v nasprotju s tem družbeno spremembo (v okvirih istega teoretičnega koncepta) za izdiferenciranje družbenih sistemov (prav tam), dobe NDG s tem obrobno, proces modernizacije (= družbene spremembe) zgolj spremljajočo vlogo.

Svoje izhodišče pri tem opiram na dejstvo, da 'povratak' na koncept sveta življenja – oprt na pretirano poudarjeno tezo razdvajanja razvoja sistemov in gole orientacije sveta življenja ravno teh NDG – poraja vrzel – ravno (potencialno) zvezo med družbeno spremembo in NDG.

Z diferenciacijsko-teoretično rekonstrukcijo Habermasove argumentacije si bom prizadeval izdelati predlog za verjetno zapolnitev te vrzeli.

Koncept sveta življenja, kakršnega lahko pripišemo Habermasu, zajema dve domnevi, ki imata glede na zvezo med družbeno spremembo in NDG daljnosežne nasledke. Prva se nanaša na državno-družbeno in državno-socialno oklepanje kolektivnih ciljev delovanja delavskega gibanja, druga pa na (po moje) enostransko povezanost družbene premene z dinamiko diferenciacije

družbenih sistemov, kot denimo gospodarstva, politike in znanosti. Prva domneva je nekakšno izhodišče za druge in ravno to argumentacijsko logiko bomo tukaj vsaj nakazali, zato da jasno opredelimo, od česa izvzemamo sledeče izpeljave.

Temeljne domneve, da se je potencial za spreminjanje strukture v klasičnem pogledu zatiranega delavskega gibanja spričo družbeno-državnih in socialno-državnih varovalnih sistemov daljnosežno prelomil (oziroma kanaliziral), spričo njene razširjenosti kajpak ni potrebno dodatno razlagati – najsi se z njo strinjamo ali ne. Nadaljnje, iz tega izhajajoče argumentiranje pa kajpak še zdaleč ni tako obče sprejemljivo.

Iz učinkov funkcionalnega diferenciranja, ki duše konflikte in spodbujajo rast sistema, sklepa Habermas na odcepitev le-tega od komunikativno ustrojenih svetov življenja. Odločilni argument tiči po moje v tem, da komunikativna racionalnost sveta življenja, to je izdiferenciranje komunikativnih zahtev po uveljavitvi, zgolj omogoča družbeno spremembo.⁴ To spremembo bo izpeljala funkcionalna *dinamika diferenciranja* (to je modernizacija) razježenih, medijsko krmiljenih družbenih sistemov delovanja. S tem smo sprejeli tehtno teoretično odločitev: medtem ko je bila klasična oblika družbene spremembe navezana na kolektivno organizacijo razredno-specifičnih interesov, postaja moderna oblika družbene spremembe anonimni produkt logike funkcionalne diferenciacije.

Zato velja Habermasovo poglobitno družbenokritično zanimanje problemskim nasledkom sproščene družbene spremembe v zvezi z domala zaostalim svetom življenja.⁵ Iz teze o razdvajanju se poraja *teza o kolonizaciji*.

Za moje namene pomembnejše pa je dejstvo, da ta struktura teze vsiljuje redukcijo NDG na fundamentalno orientacijo sveta življenja. NDG so potenciali odpora in umika pred kolonizacijskim učinkom družbene spremembe, kate dinamiko zvečine prisojajo *drugi strani sveta*: funkcionalni diferenciaciji družbenih sistemov delovanja. Seveda so tudi svetovi življenja podvrženi družbeni spremembi,⁶ toda to tako rekoč použije osamosvojena dinamika sistemov.

S poudarkom lahko rečemo, da teza o razdvajanju *sistema in sveta življenja* poraja tezo o razdvajanju družbene spremembe in NDG. O tem – kakor smo pokazali – pričajo tri med seboj prekrizane smeri argumentacije: virtualizacija kvazi-klasičnih *kolektivnih akterjev* z izdiferenciranjem državnosocialnih varovalnih sistemov, na tem temelječe osredotočenje družbene spremembe na anonimno *diferenciran sistem* in naposled v tem že zasnovana redukcija NDG na defenzivne dejavnosti oziroma povratne tendence, usmerjene v svet življenja.

Po tej argumentaciji so moderni konfliktni potenciali *podvrženi* le še vplivom družbene spremembe, sami nanjo ne vplivajo, kaj šele, da bi jo sproževali (Touraine 1977). NDG se pravdajo za ustroje sociokulturnih svetov življenja. To počnejo z ekspresivno-simboličnimi sredstvi in toliko tudi sama niso nič drugega kot svetovi življenja. Za konec te argumentacije porajajo NDG samo *simbolično retoriko* na legitimitetnih robovih neovirane modernizacijrtualizacija kvazi-klasičnih *kolektivnih akterjev* z izdiferenciranjem državnosocialnih varovalnih sistemov, na tem temelječe osredotočenje družbene spremembe (Lau 1985/Nelles 1984).

V nadaljevanju želim prikazati, da je polariziranje sistema in sveta življenja *pretirano poudarjeno*. Z diferenciacijsko-teoretičnimi sredstvi je po moje mogoče dokazati, da strukturni potenciali delovanj med temi poli kratko in malo odpovedo. Pred tem pa bi se posvetil še tematizaciji 'modernosti', ki bo

pripomogla k pripravi konceptualne *prepletenosti* dinamike sistemov in akterjev.

2. Modernost

Pri diskusiji o kriterijih 'modernosti' (oziroma natančneje: 'moderne') lahko ugotavljamo značilen dualizem. Po eni različici se ta pojem (s 'kritičnega' gledišča: Habermas – s 'pozitivnega' gledišča: Luhman) navezuje na koncept družbene *evolucije sistemov*, ki je v poglavitnem pojmovana kot rastočo kompleksnost spremljajoče izdiferenciranje družbenih sistemov delovanja.

Po drugi (konkurenčni) različici pa se 'modernost' navezuje na možnosti *kolektivnih akterjev* za spreminjanje (Touraine 1977/Eder 1986). V središču je tukaj koncept samoproizvajanja družbe prek kolektivnih akterjev.

Različicama je skupno to, da imata kontingenco za žarišče modernih družb, le da jo vsaka tematizira na specifičen način. V funkcionalni teoriji sistemov je kontingenca bistveno opredeljena s sistemsko produciranimi presežki možnosti. Težava je v odpravi teh presežkov na temelju selektivnega ujemanja funkcijsko-specifičnih komunikacij. Ker se lahko vse izteče tudi drugače, nastopi problem, kako (predvsem) za funkcijsko-specifične komunikacije zagotoviti *navezno sposobnost*. Nič ni samoumevnega, a ravno pred tem se kaže zavarovati ali vsaj oborožiti z latentnostjo.

V nasprotju s tem je koncept (specifično moderne) kontingence po akcijsko-teoretični različici sicer ravno tako pojmovan kot oblika presežkov možnosti. Toda v nasprotju s funkcionalno teorijo sistemov kot 'zgodovinskostjo' (Touraine, 1977): kot predmet kulturnih bojev med kolektivnimi akterji, ki pretvarjajo možnosti družbenega razvoja v konflikte in tako opravljajo družbeno *samoprodukcijo*.

Navezna sposobnost govori zoper samoprodukcijo.⁷ Zato – poudarjam – se moderna le v očeh kolektivnih akterjev riše kot 'projekt' (Eder, 1986). Z gledišča teorije sistemov pa je (nenamenski) produkt družbene evolucije.

Na tem mestu se (s teorijsko-strateškega in političnega gledišča) postavlja zanimivo vprašanje, ali se je mogoče ogniti temu dualizmu, ne da bi se do cela zapisali eni ali drugi strani. Poskušal bom to natančneje opredeliti z *Dahrendorfovimi* (1979) konceptom 'življenjskih možnosti':

a) Iz sistemske perspektive rastejo opcije delovanja *na račun* (primarnih) ligatur. Z vse večjo zmožnostjo razkrajanja (Habermas: razdvojevanja) se prve povečajo, druge pa izgubljajo svojo vlogo. Tako se porajajo problemi 'povratne vezave in samovezave', ki so ne le usmerjevalno-praktično (Willke, 1982) temveč tudi družbeno-integrativno relevantni (Klages, 1981).

b) Z akcijsko-teoretičnega gledišča so (*moderne*) 'ligature' (NDG) pred *problemom*, kako si *prilastiti* organizirano kompleksnost sistemskih opcij delovanja. Drugače povedano: gre za problem posega v organizirano kompleksnost. Kot poglavitna se tukaj kažejo vprašanja nadzora nad (nenamenskimi) posledičnimi učinki kolektivnih akcij.

S tega vidika se modernost nikakor ne sklada z (neoviranim) povečevanjem opcij delovanja. Gre bolj za (vselej problematično) optimiranje *razmerja* med opcijami in ligaturami, v katerem se modernost manifestira v strukturni in akterski relevantnosti.⁸

3. Kolektivni interesi

Koncept sveta življenja favorizira s svojo *implicitno privrženostjo* klasičnemu modelu družbene spremembe tiste konfliktne potenciale, katerih kolektivni interesi in struktura delovanja imajo – gledano primerjalno – velike možnosti izdiferenciranja. Velike *možnosti izdiferenciranja* naj bi pomenile, da je interesna baza kolektivnih akterjev lahko podvržena procesu prištevnosti. Ta proces razpušča interesno bazo z ozirom na njeno zasidranost v svetu življenja (ligature) tako, da se ta lahko pripoji na medijsko krmiljen sistem. Za klasično – posebno še socialdemokratsko opredeljeno – delavsko gibanje je bil to proces rastoče selekcije interesov znotraj družbeno-državno ekspandirajočega *pravnega sistema*.

Če izhajamo iz tega, da se klasična oblika družbene spremembe izpričuje natanko v tem razmerju, torej v razmerju med izdiferenciranim uveljavljanjem interesov in komplementarno rastjo družbeno-državnih pravnih institucij, ostaja po tej sistemsko-konformni rekombinaciji kolektivnih interesov kot oblika družbene spremembe le še nadaljnje *diferenciranje sistemov*.

In ravno ta argumentacija navaja na sklepanje, da kaže kolektivnim akterjem, katerih interesna baza je povezana z razmeroma majhnimi *možnostmi izdiferenciranja* (NDG), odreči zunanje strateške vplive (vsaj v zvezi z družbeno spremembo) oziroma le-te izpodriniti na obrobje razdvojenih svetov življenja.

Ti diferenciacijsko-teoretični *nasledki* argumentacije pa ne izvirajo kar neposredno iz konfrontacije sistema in sveta življenja, temveč iz njune *rigidnosti* (Berger, 1982). Ta rigidnost je vzrok za to, da družbena podoba kritične teorije *razpada v dualizem* izdiferenciranih družbenih velesistemov na eni strani in dobesedno zaostajajočih svetov življenja na drugi. V tem togem spektru so posamezni družbeni sistemi z majhnimi možnostmi izdiferenciranja (od socialnega dela do NDG) skorajda ne uveljavijo kot upoštevanja vredni dejavniki, prej postanejo žrtev kontrastnega programa sveta življenja. Manjše možnosti izdiferenciranja interesne baze in strukture delovanja prinašajo manjšo stopnjo funkcionalne specifikacije, sistemsko-specifične razdelitve vlog in funkcijsko-specifičnega kodiranja komunikacije. Če so to poglavitni diferenciacijsko-teoretični dejavniki družbene spremembe pa še ne pomeni, da je njihova sorazmerno manjša izrazitost v zvezi z *razdvojitvijo* sveta življenja in družbene spremembe. *Ta* nasledek je razumljiv samo v okviru koncepta, ki družbene spremembe najprej usmeri na kolektivne akterje z visoko izdiferencirljivo interesno bazo in jo po sistemsko-konformni rekombinaciji le-ta uperi na dinamiko same družbene diferenciacije sistemov.

Sam bi rad dal v premislek ravno nasprotno usmerjeno zakonitost: porajanje kolektivnih akterjev (NDG) (vse od šestdesetih let dalje) akterjev, ki jih opredeljuje razmeroma manjša stopnja izdiferenciranosti njihove interesne baze in strukture delovanja, priča o drugem tipu družbene spremembe, in nikakor ne že kar o ločitvi le-te od kolektivnih akterjev.

V okvirih te argumentacije kaže zatorej izhajati iz tega, da moderne družbe niso zgolj (nemi) izid evolucije sistemov niti samo (hrupni) nasledek pritiska kolektivnih interesov. Skupaj z *Marshallom* (1977) izhajam iz dejstva, da pomeni sekvenca kolektivne artikulacije interesov in diferenciranja sistemov primeren razvojni model. Tisto (za moje namene) resnično zanimivo pri tem je *selektivno-komplementarno* spodbujanje pritiska kolektivnih interesov na eni strani in izdiferenciranje modernih institucij (pravne, socialne države in

države javnega skrbstva) na drugi. Kajti: ta selekcijsko-teoretična sekvenčna argumentacija lahko 'pojasni', od kod specifično moderni porast opcij delovanja na eni strani in erozija kolektivno zavezujočih ligatur (v obliki slojno-specifičnih subkultur, v obliki veljavne morale itd.) na drugi.

Če izhajamo iz izdiferencirljivosti kolektivnih interesnih položajev, mislimo s tem na možnost njihove razveze v svetu življenja na eni strani in na njihovo sistemsko-specifično rekombinacijo v visokogeneralizirane strukture pričakovanja. Kar zadeva tako imenovana 'stara' gibanja (posebno še socialdemokratsko delavsko gibanje), se je ta teoretska zveza izpričala v praktični uveljavitvi družbeno-državno izdiferenciranih pravic. Kolektivni interesi za uresničevanje sprva lastninsko determiniranih zaščitnih pravic (meščansko gibanje) in potem pravic, ki so se nanašale na socialno varnost (delavsko gibanje) (nasploš torej interesi za razširitev opcij) so bili gonila za izdiferenciranje sprva pravne in potem še socialne države oziroma države javnega skrbstva (Marshall, 1977). Pri tem je notranja selektivnost teh institucij⁹ nemalo pripomogla k dejanskemu izdiferenciranju (torej k razdružitvi in rekombinaciji) teh interesov. Razdruževanje se pri tem – prek pravic – nanaša na kolektivno komponento ligatur in rekombinacije, na *individualistično* pojmovane opcije delovanj.

Iz tega vzajemno selektivnega prepletanja kolektivnih interesov in institucionalizacije je mogoče povzeti metaforo o 'klasičnem tipu' družbene spremembe.¹⁰ Očitno pa morajo biti za izpostavitve tipa družbene spremembe, ki ga je mogoče v precejšnji meri opisati z gledišča kolektivnega akterja z visokogeneraliziranimi interesi, pričujoče docela specifične socialno-strukturne značilnosti.

4. Družbena struktura

Socialno-strukturne lastnosti, za katere nam tukaj gre, se lahko navezujejo na tri pglavitne komponente.

1. Tako imenovana stara gibanja (posebno delavsko gibanje) je mogoče označiti za *egalitaristična* gibanja, če so si v razmerju do svojega vselej nadmočnega razrednega nasprotnika prizadevala za *pravno* enakopravnost. Te strateške orientacije sicer ni mogoče pripisati zgolj mnogim *skupnemu razrednemu položaju*. V zvezi s pravnoformalno izdiferenciranim centrom politične moči se je razredni položaj lahko pretvoril v organiziran interes za pravno enakost.

Ta skupni razredni položaj je bil predpostavka za *izdiferenciranje* kolektivnih interesov za ekonomsko-socialno in politično enakost. Obenem je dal možnost za toliko močno generalizacijo teh interesov, da jih je bilo mogoče vnesti v pravni kondicionalni program – posebno še socialne države (zavarovalni sistemi v zvezi z mezdnim delom).

2. Temu procesu transformacije razrednega položaja v organizirano interesno delovanje je šla na roko *objektivna* in skozi socialno okolje *vnanje* proizvedena narava ekonomsko-socialne deprivacije. Razlaga lastnega zapostavljenega položaja, statusa relativne brezpravnosti, ni izviralala iz obširnih procesov učenja, temveč je bila *podana* na temelju *objektivno prepoznavne* odsotnosti pravne enakosti oziroma odrekanja le-te s strani družbenih centrov moči v splošnem – ravno razredno-specifičnem smislu. Na to objektivno, vnanje determinirano deprivacijsko stanje se je lahko oprlo interesno usmerjeno, strateško kolektivno delovanje (prim. Japp, 1984).

S te perspektive pa je razpoznaven tudi mehanizem *samoodprave*, ohlapno vpet v klasično družbeno gibanje. Če so kolektivni interesi jemali za svoje izhodišče objektivno determiniran položaj deprivacije in merili na spremembo le-tega, strateški cilj ni bil *prevrat* pričujočega institucionalnega sistema, temveč pravno sankcionirana *soudeležba* pri njem. Če so politično-pravne institucije na temelju modernizacijsko-konformnega izdiferenciranja in generaliziranja kolektivnih interesov zmogle same institucionalizirati to soudeležbo, se je s tem prelomila lastna dinamika vsakršnega egalističnega – kot denimo socialdemokratskega – gibanja (prim. *Giessen*, 1986) in s tem tudi kolektivna komponenta slojno in regionalno specifičnih ligatur. Spričo prehoda na individualistične opcije delovanja na temelju pravnega sistema te niso imele več funkcionalne vloge. *Individualistični* življenjski in objektivni razredni položaj sta se pričela razvijati vsak v svojo smer. S tem nočemo trditi, da sta se v preteklosti kdaj povsem 'skladala'. Kaj takšnega bi si težko zamišljali. Toda postopnega rahljanja *strukturne* vezi med obema dimenzijama kratko in malo ni mogoče spregledati.

3. Če upoštevamo visoko izdiferenciranost interesne baze in temu primerno formalno organizacijo lahko s razrednim položajem osvetlimo nadaljnjo, nadvse pomembno socialno-strukturno značilnost. Če je stanje deprivacije generalizirano v razredno-specifičnem pomenu, le-to hkrati vzpostavlja *osrednji družbeni konflikt*, ki ga imamo lahko programatično in realno za izvir vseh drugih političnih, socialnih in kulturnih konfliktov. To pomeni, da je strateški nasprotnik najnataneje znan. Na drugi strani temu ustreza *osrednje sistemsko protislovje* (zasebno prilaščanje pri družbeni produkciji), s katerega krizno dinamiko je lahko s strateškimi nameni v zvezi ta osrednji konflikt. To pa spet pomeni, da nasprotnik ni samo poznan, temveč poznamo tudi njegove strukturne odlike in slabosti.

Ta homogena zveza med *osrednjim družbenim konfliktom* in osrednjim protislovjem omogoča strateškim akterjem sorazmerno jasne cilje delovanja, realistično pričakovanje relativno jasnih akcijskih uspehov in povrhu – zaradi svoje lastne dinamike osrednjega sistemskega protislovja – realistično pričakovanje *kumulativnih* verjetnosti za uspeh (prim. *Wiesenthal*, 1984).

Te tri značilnosti nam v poglavitnem omogočajo govoriti o klasičnem tipu družbene spremembe, ki ga je v pretežni meri mogoče opisati s perspektive enega ali dveh kolektivnih akterjev z visokogeneraliziranimi interesi.

Na 'koncu' pa pride na vrsto država javnega skrbstva, ki opravlja inkluzijo (*Luhmann*, 1981)¹¹, torej še povečuje program individualističnih opcij delovanja in na tej poti odpravlja ostanke kolektivnih ligatur (*Beck*, 1983).

Podoba moderne se pri tem kaže kot težko ali komajda usmerljiva rast opcij pri še zmeraj rastočem razpuščanju primarnih ligatur.

Ta navzkrižni položaj zbuja različne poglede, vsem presojevalcem pa se zdi tvegan. *Dahrendorfa* skrbi porast življenjskih možnosti, *Klages* (1981) opozarja na anomično razcefranost na področju 'normalne komunikacije', *Wilke* (1982) pa naposled poudarja strukturne deficite na področju izdiferenciranja nadaljnjih opcij delovanja (ekologija) – kot značilnost modernih družb. Vprašanje, ki izhaja iz doslejnjše argumentacije, se glasi: ali vse to napoveduje *prelom kontinuitete* moderne in kaj imajo (v nasprotju s starimi gibanji) s tem opraviti NDG.

Opiram se na tri vpeljane značilnosti socialne strukture.

1. NDG ne opredeljuje skupen razredni položaj. Člani in privrženci se rekrutirajo iz starega in (predvsem) iz novega srednjega razred in iz obrobnih političnih skupin trga dela. Če torej sploh obstajajo kolektivni interesi, jih ne

opredeljuje razredni položaj. Če sprejmemo domnevo, da 'imajo' NDG kolektivni interes za identiteto zagotavljajoče, sociokulturne življenjske oblike, je ta 'kolektivni' interes razdrobljen v zelo diferencirane preference glede tega, kaj v konkretnem primeru pomeni takšna življenjska oblika. S tega gledišča je mogoče formulirati tezo, da se interesi v okviru NDG manj opirajo na *razredni položaj* kot na *življenjsko prakso*.¹² Zato so ti interesi hkrati *situacijsko specifični* in *fundamentalni*. V kompleksnih družbah jih je – kakor to, denimo, velja za moralo – mogoče le težka izdiferencirati – kaj šele generalizirati. Ležijo domala 'pregloboko' in spričo tega bi bilo skoraj paradoksalno, če bi hoteli izdiferencirati sektor 'po svoji življenjski obliki specifičnih' interakcij. Vsekakor bi se bilo zanimivo vprašati, ali NDG – poleg oblik samopomoči, sosedskih iniciativ itd. – nemara niso samo izraz aktivnega poskusa izdiferenciranja kooperativnih življenjskih oblik iz privatistično atomiziranih oblik preživetja.

2. V nasprotju s starimi, egalitarističnimi gibanji, za NDG ne obstaja *razlaga objektivne deprivacije*, ki jo je uvedlo družbeno okolje. NDG rajši artikulirajo kompleksno mnogovrstnost bolj ali manj subjektivnih preferenc delovanja. Tako tudi meja med NDG in družbenim okoljem že od nekdaj ni začrtana. V bistvu je ravno nasprotno: spričo notranjih integracijskih silnic in iz zunanje prilagoditvene nuje morajo NDG to mejo *proizvajati same*. Če tega ne bi storile, že tako slabo izdiferenciranega sistema delovanja NDG ne bi bilo mogoče niti integrirati navznoter niti ga stabilizirati navzven. Kratko in malo bi preniknil v svoja družbena okolja.

Ta proces samoproizvodnje je sestavljen iz konstrukcije podobe sveta, preskušanja kooperativnih oblik delovanja in strateško-programatičnih aktivnosti. Spričo spočetka kritizirane perspektive sveta življenja bi zdaj rad posebej poudaril to slednje: povsem ne glede na to, ali so v NDG akterji, ki so že od vsega začetka strateško orientirani in imajo interes za družbeno spremembo, nastaja iz nuje po nenehnem samoproizvajanju in samoobnavljanju *strateško relevantna* dimenzija delovanja.¹³ Brez le-te bi bil slabo izdiferenciran sistem delovanja – kot denimo NDG – obsojen na marginalizacijo ali subkulturalno getizacijo – kakor lahko temu tudi rečemo (najočitneje pri tako imenovani 'alternativni sceni').

Tudi če avtonomno konstituirane interese za socialno strukturno spremembo kratko in malo pustimo v nemar, obstaja potemtakem endogena nuja po strateško učinkovitih oblikah delovanja. Brez le-teh bi politični nasprotniki pretrgali tekoči samoproizvajalni in samoobnovitveni proces, ga zatrli in naposled zadušili.

Silnice strateškega delovanja je kajpak preprosteje izpeljati iz *razsežnih družbenih implikacij* aktivnega iskanja življenjskega sloga – torej iz institucionalnih sprememb, ki terjajo drugačne oblike življenja in dela. Toda ravno z ozirom na uvodoma kritizirano perspektivo sveta življenja se mi zdi primerneje, te silnice pripisati fundamentalnemu vidiku *samoproizvajanja* mej okolja, prilagojenih oblikam življenja. Ta vidik opozarja še na neko drugo *razliko*, kar zadeva primerjavo s 'starimi gibanji': Strateške implikacije nuje po nenehnem samoobnavljanju ne pripeljejo do težnje po *samoodpravi* znotraj obstoječega sistema družbenih institucij, temveč preje do trajne nuje po strateškem preseganju morebiti že doseženih strukturnih sprememb institucionalnih oblik življenja in dela. Če drži, da interesna baza NDG temelji na kompleksnih preferencah za identiteto vzpostavljajoče oblike življenja, NDG ne morejo doživeti 'tihega konca'. Razen če jim 'spodletí'.

3. V novejših delih (nazadnje pri Becku, 1983) je ugotovljena široka težnja po individualizaciji življenjskih položajev, težnja, ki jo spodbujajo diferen-

ciacijski faktorji države javnega skrbstva kot mobilnost, izobraževanje in zagotavljanje absolutnih ravni dohodkov, ki jih dovoljujejo diskrecionarni vzorci porabe časa. Za to tendenco velja, da se nanaša na preference delovanja domača vsega posredno ali neposredno s trgov delo povezanega prebivalstva in se v svoji preferenčno oblikujoči učinkovitosti vse bolj postavlja po robu le še statistično realni neenaki razporeditvi možnosti za zaslužek in izobrazbo. To tezo tukaj prevzemam le za tiste člane in privržence NDG, ki jim je industrijski trg dela vsaj nekaj tujega. Za slednje zagotovo velja še toliko bolj, če so relativno osvobojeni homogenizirajočega vpliva centra industrijske storilnostne prisile (*Leistungszwänge*).¹⁴ Iz tega izhajajoča pluralizacija svetov življenja (*Berger/Berger/Kellner*, 1975) vodi v potencialno anomično odprtost možnih življenjskih oblik ob hkratnem identiteto ogrožajočem razvoju družbenega okolja (*Schimank*, 1983) – razvoju, kakor ga je – naj omenimo – znanl ravno Habermas. Za umik pred tem pritiskom negotovosti in tveganja služijo najrazličnejše oblike aktivnega poobčestvenja vse tja do samih NDG. Vse redkeje so skupni življenjski položaji kratko malo 'na voljo', saj jih je treba poprej šele *proizvesti*. To znova opozarja na samoproizvajalno naravo mnogih modernih – od razreda (*Marx*) in stanu (*Weber*) neodvisnih oblik poobčestvenja (*Vergemeinschaftsformen*), posebno še NDG.

Pri tem so življenjsko-praktično motivirani interesni položaji visoko diferencirani, saj jih ne oklepa nikakršen razredni položaj, temveč so, nasprotno, izpostavljeni močnim pluralizacijskim težnjam. Ta diferenciranost interesnih položajev se srečuje s *heterogenostjo* konfliktnih tem. Ne gre za centralni konflikt, ki bi imel moč za konstituiranje interesov, temveč za mnogo različnih (ekoloških, generacijsko specifičnih, oblikam bivanja posvečenih) med seboj se prekrivajočih konfliktnih tem, ki še krepijo diferenciranost interesnih položajev, nanašajočih se na preference življenjskih oblik.

Ta kompleksno določena *položajna zmes* diferenciranih interesov in heterogenih konfliktnih tem opredeljuje kajpak tudi razmeroma šibko stopnjo izdiferenciranosti struktur delovanja NDG. Toda naj ponovimo: tovrstni šibko izdiferencirani družbeni sistemi morajo *doseči strateške zunanje učinke* (zoper koncept sveta življenja), že zato, da lahko v razmerju do *strateške konkurence* višje izdiferenciranih družbenih sistemov aktivirajo, uveljavijo in nemara delajo svojo vselej življenjsko praktično motivirano interesno bazo. Kakor je pri starih gibanjih njihovo strateško delovanje izhajalo kratko malo iz vzorcev deprivacije, ki so *prevladali* v družbenem okolju le-teh, tako so nova gibanja spričo nuje po stabilizaciji samoselektivnih mej okolja *prisiljena* k strateškemu delovanju najsi to hočejo ali ne.

Po drugi strani je iz diferencirane interesne in heterogene konfliktno strukture razvidno, da strateški uspehi delovanja ne morejo biti nedvomni, niti v natančnem pogledu ciljno usmerjeni, kaj šele kumulativno uspešni. Majhne možnosti izdiferenciranja določajo decentralno-kooperativne strukture delovanja s specifično zmesjo ekspresivnih in strateških vzorcev delovanja, z značilnostmi tako imenovanih kvazisistemov (*Wilke*, 1982).

Forsirano izdiferenciranje parcialnih interesov z ustreznimi učinki institucionalizacije (*McCarthy/Zald*, 1973) in povratek v getizirane svetove življenja (*Sennett*, 1979) sta komplementarni žarišči tega specialnega tipa družbenega sistema delovanja razmeroma šibke izdiferenciranosti. Spričo odsotnosti klasične konstrukcije centralnega konflikta in systemskega protislovja obstaja med tema žariščema pogosto le forma strateške 'vednosti', podobne nekakšni »technology of foolishness« (*Cohen/March*, 1974): tipično je, da človek šele *potem* ugotovi, ali je bil cilj pravilno izbran, ali je bilo realistično pričako-

vati uspeh in ali je možno pričakovati nove uspehe delovanja. Nasploh je glavni cilj te argumentacije *nasproti* predsodku do sveta življenja pripisati *ravno* notranji *protislovnosti* NDG odgovornost za strateško usodne oblike delovanja. Protislovnost v smislu, da se NDG iz motivnih kontekstov, *orientiranih po življenjskih oblikah* (Hirschmann, 1982) razvijajo v samoselektivne akcijske zveze, ki izsiljujejo strateško upoštevanje okolja. S tem kajpak nočemo trditi, da so strateški oziri goli stranski produkt – to vsekakor v genetskem pogledu.

5. Samoproizvajanje

'Stara' gibanja lahko imamo za pionirje moderne: omogočila so izdiferenciranje institucij, ki so neizmerno pomnožile (gospodarske/politične/znanstvene itd.) opcije delovanj. Hkrati so primarne vezi (kot denimo mreže sosedstev) in intermediarna poobčestvenja (Vergemeinschaftung) (samih gibanj) prišla pod pritisk individualizacije in diverzifikacije (o življenjskih položajih: Janowitz, 1976) prav teh institucij.

Nova družbena gibanja je mogoče le stežka uvrstiti v diferenciacijsko sekvenco (geslo: razdiferenciranje); ravno tako si domala ni mogoče zamišljati institucionalizacije življenjsko-praktičnih motivov (geslo: nove življenjske oblike), ki kot intermediarne ligature vstopajo v NDG. Zamišljajmo si izdiferenciranje sektorja za 'nove oblike življenja'¹⁵ Ta navzkrižen položaj v razmerju do zgodovinske sekvence diferenciacije je močno povezan s strukturno motivno bazo NDG.

Kar zadeva okoliščine nastanka motivne baze NDG, jih ne pripisujem 'konkretnim prizadetostim' niti 'novim vrednotam' (prim. izčrpno: Brand, 1982, str. 50 ff.). Oboje temelji na že uveljavljeni razlagi (Japp, 1984) in povrh predvsem implicira problem, kako je mogoče brez serije dopolnilnih predpostavk izbrati 'konkretno' prizadetost (še vedno: Olsen, 1968) in/ali ('nove') vrednote (Weick, 1979, str. 89 f.) za *osnovo kolektivne pripravljenosti za delovanje*. 'Konkretno' prizadetosti (spričo atomskega orožja, raketnih izstrelišč, umiranja gozdov itd.) in 'nove' vrednote temeljijo že na procesih učenja, o teh kaže nasploh domnevati, da se opirajo na dejavnost, katere zgodnejši ali kasnejši *produkt* (Weick, prav tam) so sami. Če se hočemo torej ogniti temu (neproduktivnemu) krogu, si kaže izbrati globljo problemsko raven.

To raven vidim v radikalno spremenjenih zahtevah po identiteti funkcionalno diferenciranih družb.¹⁶ Če so te družbe 'brez centra in konice', onemogočajo skozi posamezne podsisteme *se udejanjajoče* in identiteto zagotavljajoče vire gotovosti, kakor predvsem religijo, a tudi moralo (Luhmann, 1982). Vseeno pa obstaja možnost, da se podtalno totalni kontingenčni pritisk («vse bi lahko bilo tudi povsem drugače») prek moralnih zahtev, specifičnih za parcialne sisteme (profesionalne etike, politična morala, morala plačevanja itd.) ohrani vsaj v latentnem stanju in so – v najuglednejšem primeru – omogočene oblike »refleksivno-subjektivistične« tvorbe identitete.¹⁷ Ta oblika samoreferencialnih (od tujereferencialnih zagotovitev smisla osvobojenih) tvorb identitete generira rastočo pripravljenost za negacijo in konflikt na vseh parcialnih družbenih področjih (celo samostanski učenci se ne puste odvrniti od diska) in tako skrbijo za nemir (Luhmann, 1984, str. 488 f.). Toda to je samo nemir, še zdaleč ne dinamika kolektivnih akterjev.

Genezo le-teh domnevam v aktivnostih in učinkih moderne inkluzijske politike države blaginje. Če si ta politika prizadeva za to, da vsem (odraslim) osebam omogoča dostop (ali sploh odpre vrata) do vseh funkcijskih področij družbe,¹⁸ kaže v njej videti dejavnik, ki je najintenzivneje soudeležen pri us-

merjanju, razporejanju in spreminjanju osebnih biografij. Ta politika lahko funkcionira samo tedaj, če razvrednoti konvencionalno pripadnost (mobilnost!) in razširi opcije delovanja (vzgoja/svetovalstvo/izobraževanje).¹⁹ Na ta način pa se bo za specifične dele prebivalstva (nehote) sprostil v majavih tleh 'rastoče pripravljenosti za negacijo in konflikt' delujoči kontingenčni pritisk. Povedano na kratko, to so akterji (people processing) in (processed) prizadeti te politike inkluzije. NDG niso zaman sestavljena iz teh delov populacije: delov 'novega srednjega razreda', starega srednjega razreda in obrobnih političnih skupin trga dela. Tisto, kar jih združuje, je *odprta* kontingenca in s tem stalna možnost nevezanega strahu.²⁰

S (komaj dopustnim) skrajšanjem lahko skiciramo socialno-strukturno omejljive in *straho-komunikativno* relevantne drobce oblikovanja biografije:

– osrednji nasledek tiste inkluzijske politike (posebno za akterje in prizadete: *Raschke*, 1985, str. 441 f.) upodablja škarije, razprte med ekspandirajočimi opcijami dejavnosti (prosti čas, izobraževanje/mobilnost itd.) in erodirajočimi ligaturami (anomična individualizacija: *Beck*, 1983).

– V teh okvirnih ozirih rastejo pričakovanja za izboljšanje oziroma razširitev *življenjskih možnosti*, obremenjenih z velikim tveganjem razočaranja: poleg bolj konkretnih potencialov razočaranja na temelju pozicijsko determiniranih 'sotesk' (*Hirsch*, 1980), in efektov zavračanja, izhajajočih iz birokratizacije in profesionalizacije (*Keane*, 1984), obstaja tudi najbanalnejša nevarnost za razočaranje, ki nemara tiči v strukturni negotovosti (kontingenci), ali je bila vsaka izbira vselej tista najboljša (*Janewitz*, 1976).²¹

– Ta negotovost, ki sega od poklicne umeščenosti v posameznih funkcijskih sistemih do elementarne *izbire življenjskih slogov* (*Japp*, 1986a), je povezana z abstraktno zavestjo o kontingenci, zavestjo, ki zaradi manjkajoče 'zunanje opore' (*Touraine*: metasocialni garantii) povzroča strah (sprva pred ničemer specifičnim, temveč kar tako nasploh).

Ta difuzni strah se (zaradi svoje bazalne cirkularnosti) izraža v časovno/stvarno/socialno heterogenih *prizadetostih*²² in (na temelju pričujočih interakcijskih mrež) vodi v *samoselektivno* spajanje (*Japp*, 1984) *komunikacij strahu* (Angstkomunikationen) (*Luhmann*, 1985).

Brž ko komunikacije strahu dosežejo določeno stopnjo interaktivne povezave, težijo k odklanjanju, le-te v odpor in v kumulirajoče konflikte. Konflikte imamo lahko za visoko disipativne socialne sisteme, ki so (lahko) časovno/stvarno/socialno posplošeni na temelju 'Psychology of Organizing' (*Weich*, 1979). Na temelju teh povezav se razvije 'samoproizvajanje' (*Japp*, 1984, 1986) NDG. NDG lahko pri tem razumemo kot socialni sistem, ki si v nasprotju z egalitarističnimi procesi samoselektivno *oblikuje* meje svojega okolja (glej zgoraj); pri tem ne obstaja nikakršno generalizirano stanje deprivacije, na katerega bi se bilo mogoče pripojiti v skladu z racionalnimi interesi.

Povrhu kaže teoretične različice, ki NDG primarno obravnavajo z vidika rekonstrukcije sveta življenja (*Habermas*, 1981) ali z vidika identitete zagotavljaajočih procesov učenja (*Eder*, 1986) soočiti z naslednjim strukturnim argumentom.²³ kakor kaže analiza autopoiesis (*Luhmann*, 1984), goji sleherni samoreproduktivni socialni sistem strateško razmerje z okoljem, da bi se tako izognil svoji samoreferenčni cirkularnosti. Kakor smo pokazali, velja to za NDG na specifičen način: nenehno morajo *izdelovati* nove meje okolja in strateške cilje, kar, prvič, ne obstajajo tovrstne generalizirane 'vnaprejšnje danosti' in ker je, drugič, potrebno z družbenopolitičnimi relevancami nenehno prelamljati samoreferencialno cirkularnost komunikacij strahu. Sicer te komunikacije brez sledov preniknejo v poprej danih okoljih: če ne bi obstajale

družbenopolitično relevantne meje okolja, bi jih NDG morale izumljati (kar sicer pravzaprav tudi počnejo: enactment od environments (*keick*, 1979)).

Mehanizmi samoproizvajanja

Obstaja cela vrsta negativnih razlogov, da bi konstitucijo NDG pestulirali kot proces samoproizvajanja, in povrh so na voljo *pozitivni* razlogi, da bi ta proces ustrezno rekonstruirali.

a) Teoretični negativni razlogi: NDG ni mogoče pojmovati kot *reakcije* na 'objektivno problemsko stanje' (klasična teorija kolektivnega vedenja: *Smelser*, 1971) niti kot *nasledek* vnanje povzročene razmaha resursov (najceloviteje še zmeraj *McCarthy/Zald*, 1973). V obeh primerih so gibanja prištetá družbeno priznanim razlagalnim vzorcem družbene deprivacije (črnci proti belcem, delavci proti kapitalistom), ki so pri NDG ravno predmet kolektivnih procesov učenja. Če se prevladujoče teorije kolektivnega delovanja spričó svojih objektivistično-eksternih premis prištevnosti izkažejo kot neustrezne, si je potrebno ogledati alternativne teorije (*McAdams*, 1981/*Japp*, 1984).

b) Predmetni negativni razlogi: NDG so diferencirane prek svoje interesne baze in njihove konfliktne materije so heterogene. Zaradi tega jim (s strani socialnih okolij) ne kaže pripisovati socialne kategorizacije (razred/sloj) niti enotne razlage konfliktov. Oboje morajo NDG *proizvesti same* (*Japp* 1984/*Giesem* 1986).

S tega vidika se zastavlja problem, kako 'samoporojevlani proces NDG ne le postulirati', temveč ga 'ustrezno' dovršiti – če tega ne bi storili, bi bilo povratno sklepanje o strateški razsežnosti, družbeni spremembi (kontinuiteti-/diskontinuiteti) nemogoče.²⁴ Če govorim o samoproizvajanju, mislim pri tem na elementaren proces, ki sam proizvaja vse, iz česar obstaja. Iz tega zornega kota izhaja preferenca za teoretske in ne druge strategije.

Koncepte samoproizvajanja je mogoče danes v poglavitnem navezati na dve konkurenčni teoriji.²⁵ Prva se nanaša na komunikativno učenje v okviru sporazumevalno usmerjene intersubjektivnosti (*Habermas*, 1981/1985; *Eder*, 1986; *Miller*, 1985). Druga se ravno tako nanaša na komunikativno učenje, toda v okviru diferenc sistema in okolja (*Luhmann*, 1984).

Prva različica potrebuje za opis samokonstitucije komunikativnih spletoV dejavnosti (kvazi-transcendentalna) pravila (osvobojenega diskurza: *Habermas/Eder*) ali mehanizme (posploševanja, objektivnosti in resnice: *Miller*, 1985). Drugi prijem se odpoveduje takšnim – kot vselej – *vnajprej konstituiranim* pravilom kolektivnih procesov učenja in izpostavi 'zgolj' problem, ki ne 'zajema' ničesar drugega kot samo predpostavke za (učno-procesualno) auto-katalizo reševanja problemov: problem dvojne kontingence (*Luhmann*, 1984, str. 148 ff.). Če pustimo vnemar prednost večje odsotnosti predpostavk (oziroma samoproizvajanja), pa se – vsekakor spričó današnjega stanja teorije – pojavlja še ena prednost: teorem intersubjektivnosti ima že od nekdaj 'akterje' na svoji strani – in se zato še intenzivneje pogloblja v problem 'povratne navezave' akterjev na *evolucijo sistemov*.²⁶

V tej zvezi mora zadoščati predstava na strahu temelječe negotovosti, podvojene v razmerju med družbenimi akterji, negotovosti, ki poraja komunikacijski pritisk majavih tal (kontingenco).²⁷

V navezavi na (zgoraj razvito) tezo o 'na strahu temelječem razstruktuiranju komunikacij' je dvojna kontingenca potemtakem formalni okvir, znotraj katerega se porajajo komunikativne strukture; komunikativne strukture,

ki težijo k obvladovanju strahu in ki zato izvirajo iz selekcij, ki se navezujejo na (kolektivno) zagotavljanje identitete.

Šele na tem mestu je mogoče smiselno pritakniti argumente selektivne reprodukcije (na ravni življenjskih oblik in kolektivne argumentacije: Lau, 1985/Giesen, 1986), zakaj selektivna reprodukcija vzorcev razlage vselej izhaja iz dvokontingentnega *stekanja* selekcij. S tem kajpak nočemo reči, da dvojne kontingence 'kratko in malo padajo z neba'. Zmeraj temeljijo na sistemih, vendar ne v smislu vnaprejšnjih pravil, ki bi navajala, »kje se bo izcimilo«.

V ta kontekst sodijo bolj tako imenovani 'previous networks', s katerimi danes argumentira vsaka teorija kolektivnega delovanja (Tilly, 1978; McAdams, 1982; Gamson, 1975; itd.). 'Previous networks' so tematsko-komunikativno zrahljani. Toliko jih lahko imamo za rezervoar dvojne kontingence – brž ko se pojavijo zaznavne negotovosti (ali neposredno: strahovi). Rešitev problema dvojne kontingence hkrati poraja nove 'networks': denimo NDG. Predstava (bolj ali manj) kolektivne orientacije po osvobojeni argumentaciji je veliko preobložena, da bi ji lahko pripisali ta proces samoorganizacije. Torej ni naključje, da ni navzoča v nobeni tozadevni teoriji družbenih gibanj.²⁸

Kakor koli že, te selekcije morajo izrabiti prednosti v času in v stvarno-socialnem pogledu zagotoviti zmožnosti pripojitve – sicer ostane socialno-inovatorska priložnost (spričo dvojne kontingence) nemara neizrabljena.²⁹ Spričo tega je kakor na dlani, da se kolektivne identitete grupirajo po (pričakovanih) bolj askriptivnih značilnostih (starost/spol/milje/itd.) Takšni elementi razlage imajo visoko selekcijsko vrednost, če zagotavljajo prednosti v času in pripojljive komunikacije (na prvi stopnji). Za namene naše argumentacije pa je važnejše, da se nad tem samousmerjevalnim selekcijskim dogajanjem konstituirajo meje sistemov in okolja. Sistem so NDG.³⁰

To gledišče odpira perspektive, ki ostajajo prikrite, če gre za učenje (kolektivnih) akterjev, ki *stoje nasproti* sistemom.³¹

Kajti: konstitucija mej okolja povratno učinkuje na sistem. Ta se *mora* zaradi svoje samoreferencialne reprodukcije *lotiti* strateških interakcij z drugimi sistemi (torej okolji). Negovanje identitete ne zadošča več.

Tako nastaja novo stanje referenc. Medtem ko je bil krog golih komunikacij strahu raztavalogiziran na temelju na identiteto se nanašajoče tvorbe sistemov, se ta zdaj vpenja v razmerja sistemov in okolja. Organizirano obvladovanje strahu je na višji stopnji (emergentno!) 'racionalizirano'. In spet se razvijejo selekcije selekcijskih področij, ki izrabljajo prednosti v času in zagotavljajo zmožnost pripojitve. *Naglo* je razvidno (še posebej za udeležene akterje), da *protislovja* (med praznimi hišami in stanovanjsko stisko, med kemično-biološkim okuženjem in fizičnim zdravjem itd.) ogrožajo identiteto. Z njihovim komuniciranjem iz tega nastanejo konflikti.³² Tisto, kar nastane, je težnja po učenju *in* evolucija sistemov.³³

Uspeh ali neuspeh NDG potemtakem ni več odvisen *zgolj* od učne sposobnosti akterjev (Eder, 1986), temveč tudi od učnih možnosti, ki so odvisne od sistema delovanja NDG. Če pri akterjih nastopijo 'blokirani učni procesi' (Miller, 1985), to še ne pomeni konca gibanja. Če je le-to zamišljeno kot samo-proizvajajoč in reproducirajoč se sistem, lahko sicer 'preneha' obstajati, toda šele tedaj, ko se ljudje razidejo. Sicer gre za reproduktivno nujen razpad, ki sproži komunikacijo mimo blokad in ki lahko pripelje do novega reda.

Racionalnosti

Kako uspe NDG svoje samoproizvedene meje okolja – ki spričo relativno slabe izdiferenciranosti niso jasno izkristalizirane, podvreči selektivnemu nadzoru?

Na vprašanje, kateri princip racionalnosti bi lahko NDG uporabile v ta namen, je zelo težko – če je sploh mogoče – odgovoriti. Strukturne karakteristike: šibka izdiferenciranost in samoproizvajanje delujeta kot balast na vprašanje racionalnosti. Sistem delovanja, ki se sam proizvaja, svojih zahtev po racionalnosti ne more navezati na poprej konstituirana pravila (izdiferenciranja zahtev po veljavi: diskurzi). Kot tak ima druge (samokonstituirane) skrbi.³⁴

Po drugi strani pa NDG ne morejo (vsaj ne ekskluzivno) prevzeti racionalnostnih zahtev bolj izdiferenciranih sistemov. Ti imajo možnost prek svoje kode (diference moči, diference plačil itd.) vračunati – četudi zelo selektivno – povratne učinke vplivov na okolje. V tem tiči *merilo* racionalnosti, ki je že za močno izdiferencirane sisteme (s selektivnim kodom) nadvse problematično – skrajno problematično pa je za slabo izdiferenciran sistem delovanja, ki zaradi tega nima na voljo nobenega selektivnega koda.³⁵

Na ravni formalnih kriterijev racionalnosti očitno sploh ne obstajajo za NDG vsaj za silo trdna tla. Če to drži, kako je potem z materialnimi kriteriji? Drugje (glej zgoraj) smo predlagali, da kaže takšne kriterije iskati v 'izboljšanju življenjskih možnosti': v uravnovešenju ligatur in opcij. Ta koncept je sicer materialen, a prazen. To pa naj nas nikar ne moti, saj kaže upoštevati, da ta orientacija že tako spodbuja trajen proces učenja, ki lahko razmerje med opcijami in ligaturami vselej optimira z možnimi revizijami, in ga s tem nenehno renovira. Za ta proces proizvodnje potrebujemo vsekakor tako diskurze kot tudi sistemsko-racionalno oceno posledic. Racionalnost sveta življenja in sistema postaneta sredstvi racionalnosti in ne temeljni racionalnosti, ki ju sistem delovanja tipa NDG ne bi mogel (ekskluzivno) uporabljati.

Po drugi strani pa postanejo racionalnostne zahteve NDG potem dvoumne, heterogene in dovzetne za kvarne vplive. V nasprotju z običajnimi predstavami o racionalnosti proizvedejo nemara več negotovosti kot gotovosti. Toda v tem lahko vidimo tudi priložnost če le resno jemljemo zamisel, da nestabilnost ne dopušča zgolj možnosti neproduktivnega razpada, temveč tudi in predvsem možnost reprodukcije. Razpad je nujnost, ker so 'napačne' teme verjetne in bi se sicer predolgo obdržale.

Tak tip družbenega gibanja izvzema povezave z družbeno prizanim osrednjim konfliktom. Mučna pot samoproizvajanja bi bila sicer odveč. Iz istih razlogov tudi ne kaže verjeti v družbeno spremembo (glej zgoraj) na temelju generalizacije interesov in (naposled) institucionalizacijo.

Moderne ne bo 'prelomil' novi val institucionalizacije. Verjetneje je, da si bo izoblikovala sistem delovanja, v katerem bodo življenjske možnosti uperjene na protislovja (in konflikte). Na tej osnovi prihaja do oblik življenjsko-praktično strateške trajne kritike in zastavljenih trajnih korektur. Iz opazovalskega položaja NDG se moderna še naprej modernizira – toda s sistemsko zajamčenim pridržkom.

6. Dva tipa družbene spremembe

Strateška prizorišča sistemov delovanja z eno dobro in drugo slabše izdiferencirano interesno bazo spričo tega opozarjajo, da kaže *razlikovati* med *različnimi oblikami* družbene spremembe. Da slednje pri tem ne bi imele strukturo spreminjajočih strateških učinkov, pa je, nasprotno, neverjetno. Možna stopnja izdiferenciranja kolektivnih interesov vpliva na vrsto *strukture spreminjajočih učinkov* in ne zgolj na njihovo izključno *pojavljanje* pri višjem izdiferenciranju pravil delovanja.

Staremu oziroma 'klasičnemu' modelu spreminjanja strukture so pripisovali relativno strateško nedvoumnost, (relativno) jasno usmerjenost k cilju in kumulativno verjetnost uspešnosti.

Novim oziroma modernim oblikam spreminjanja strukture pa so, nasprotno, pripisali strateško dvoumnost, difuzno ciljno usmerjenost in bolj ali manj disruptivno verjetnost za uspeh ali neuspeh.

Če to postavimo na skupni imenovalce, tako da je strukturna sprememba proces serije verižnih dogodkov (Luhmann, 1984, str. 487 f.), ki potekajo bodisi retrospektivno in prospektivno *koordinirano* in ciljno orientirano ali pa v tem pogledu bolj nekoordinirano in difuzno ciljno usmerjeno, imamo pred seboj *teološki* in *neteološki*³⁶ tip družbene spremembe.

To si lahko ponazorimo s primerom. Ko gre za egalitaristično socialdemokratsko gibanje³⁷, se postopno uresničevanje družbenopolitičnih pravic vselej nanaša že na dano sestavino teh pravic in na v prihodnje še pripojljive pravice v ciljnem spektru socialne varnosti. Pomembno predpostavko za možnost takšnega koordiniranega procesa kaže prepoznati v interesu modernizacijske elite, da dopušča uresničitev ravno tistih pravic – da torej ustrezno uravnava institucionalne filtre selekcije – od katerih je mogoče pričakovati učinke, ki blažijo in omejujejo konflikte. (prim. Piven/Cloward, 1979). Notranja selekcija gibanja in zunanja selekcija političnoekonomskega sistema sta si – četudi na temelju docela različnih motivov – prilagojeni na temelju dolgoročnega programa pravne regulative in tako omogočata predvidljive uspehe delovanj in strateške ciljne funkcije.

Drugače pa je z NDG. Tu ne gre zgolj za uveljavljanje pravic, in še predvsem ne v eni za vse akterje prepoznavni konfliktni dimenziji. Poleg tega gre pogosto tudi za goli odpor in, gledano v celoti, za najdaljnosežnejšo participacijo. Za ta strateška polja delovanja so tipični partikularni konflikti, diferencirani interesi in odsotnost nedvoumnega nasprotnika. Nasprotno pa tudi modernizacijska elita nima možnosti, da po jasnih preferencah razreši konfliktne teme in se izogne diferenciaciji interesov (Offe, 1979). Pod temi pogoji so uspehi delovanja dvoumni. V bistvu ne obstaja nikakršna objektivno zagotovljena možnost za zagotovitev *pripojitvene sposobnosti* uspehov delovanja v retrospektivnem in prospektivnem pogledu. Uspeha ekoloških pobud pri zaviranju ekspanzije ekonomske energije ne moremo pripisati stanju že dosežene občutljivosti za okolje³⁸ in tudi ne obeta pripojljivih uspehov v prihodnosti (prim. Hessen). In tudi 'uspeha' samega ni mogoče nedvomno pripisati gibanju. Verjetneje je, da se je odpor ujema z ekonomičnimi pomisleki energetskopolitičnih elit in je bila zunanja selekcija uspehov delovanja bolj ali manj naključna. Adresati odporniških akcij so si bržkone edini le še v splošni obrambi zoper namene spreminjanja (glej primer vzletne proge – West). Toda če ni mogoče zanesljivo domnevati niti tega, tedaj na strani adresatov ne obstajajo niti za silo zanesljive selekcijske preference za strukturne spremembe, na strani akterjev pa ne koordinirane možnosti za uspeh (Offe: 'Nevodljivost').

V jeziku teorije strukturnih selekcij (Schmid 1982, str. 112 ff.) lahko rečemo, da učinki variacije in selekcije v klasičnem primeru ciljno orientirane spremembe vzdržujejo koordinirane zveze. V modernem primeru neteološke spremembe so takšne zveze bolj ali manj nekaj izjemnega: ta tip družbene spremembe pooseblja tisto, kar je označeno kot 'slepa variacija'. Kaj se pri tem izcimi na koncu za *objektivno problematiko* nekrmljeno rastočih sistemov na eni strani in za vselej tvegane nove življenjske in delovne oblike na drugi, je v nekem smislu, ki bolj ali manj šibi hotenje udeleženih in prizadetih po spremembi, obremenjeno z veliko negotovostjo. Staviti *zgolj* na *endogeni sunek razdiferenciranja* v kontekstu *nekrmljene* dinamike funkcionalne diferenciacije, pa utegne biti ravno tako nerealistično, kakor če bi stavili *zgolj* na, denomo, *koordinirano-usmerjeno* strukturne spremembe kot učinke NDG.³⁹

Strateška intervencija

Komunikacije strahu se v danih okoliščinah zgoščajo v samoselektivne družbene sisteme. Toda komunikacije strahu se navezujejo na *življenjsko-praktična motivna stanja* in ne (vsaj ne primarno) na občedružbene *funkcije*. Izdiferenciranje NDG kot družbenih sistemov zatorej ne poteka na zelo 'visoki' ravni, z vidika funkcije pa bolj ali manj difuzno.

Orisane družbene sisteme, torej sisteme z razmeroma majhno stopnjo izdiferenciranosti in s specifično spojenostjo življenjsko-praktičnih (NDG kot intermediarne ligature) in kolektivno-strateških (NDG kot družbeni sistem) motivov oziroma ciljev kaže v trenutno običajni hierarhiji diferenciranja umestiti med preproste družbene sisteme in formalne organizacijske sisteme. V razmerju do prvih je njihova strateška izbira teme bolj zavezujoča, v razmerju do drugih pa variabilnejša: pač v skladu s tem, na katerih točkah sistema se zgoščajo bazalne komunikacije strahu. Ravno zato tako imenovane 'civilne nepokorščine' skupaj z njeno relativno tematsko nevtalnostjo in (s tem povezano) komponento identitete ne kaže že vnaprej ocenjevati kot 'ritualistično' (Eder, 1986): v večji meri pomeni le-ta tudi strateško pomemben *kapacitetni rezervoar* za spreminjajoče se problemske relevance.⁴⁰

Ta strateška fleksibilnost pa nam ponuja tudi argument zoper domnevo, da potekajo komunikacije strahu križema in zatorej niso resonančno uglašene s funkcijskimi komunikacijami (Luhmann, 1985). Verjetneje je namreč, da je dana možnost za ustvarjanje časovnega tlaka in s tem (sistemske) *resonance* na temelju fleksibilne menjave strateških problemskih con (Foerster, 1984). Povrhu je težko celovito odgovoriti na vprašanje, ali se veliki funkcijski sistemi na pritisk komunikacij strahu in na ekološke pritiske odzivajo z redukcijo *resonance* (Luhmann, 1985) ali z nasprotjem le-te. Veliko verjetnejše so 'leteče spremembe' oblikovanja *resonance* na ravni organizacij (in profesionalnih akterjev), ki morajo veljati za strateške implementacijske enote velikih funkcijskih sistemov. Na teh točkah sistemov se bodo udejanjali – niti v posamičnem niti v celoti predvidljivi – selekcijski nasledki strateških delovanj NDG (kakor tudi zasebnih in javnih upravljavskih instanc (tako npr. *Sabatier*, 1975).⁴¹

Če izhajamo iz teh presoj, lahko družbeno funkcijo NDG (iz sistemske perspektive le-te) povratno navežemo na koncept opcij in ligatur: gre za večanje opcij tam, kjer se življenjske možnosti množe (mezdno delo/lastno delo) in za zmanjševanje le-teh tam, kjer ogrožajo življenjske možnosti (sanacija mest, oboroževanje itd.).⁴²

Pojem življenjskih možnosti se pri tem 'kaže' svojevrstno prazen. Toda drugače tudi ne more biti. Spričo časovne/stvarne in družbene heterogenosti številnih prizadetosti in interesnih položajev mora biti zmeraj znova aktiviran kolektivni proces zedinjenja (ne: dosege konsenza) in sicer tistega, kar 'ravno' sestavlja življenjske možnosti. S tega gledišča se dejstvo, da organizatorična povezanost NDG vedno znova (in mnogo jasneje kot v močnejše izdiferenciranih sistemih) razpada, ne kaže kot preprost simptom slabosti. (*Jantach*, 1979). Samo tako je lahko *reprodukcija* organiziranja in s tem onega procesa zedinjenja – če že ne zajamčena – vsaj omogočena.

Toda s tem bi se že spoprijeli s funkcijskim opisom 'opazovalca'.

Moderna kot 'projekt'

Neuspeh NDG je (v teoretičnih analizah) v poglavitnem plod njihovega opiranja na eno dimenzijo: NDG so bodisi *interesne-racionalni* akterji (*McCarthy/Zald*, 1973), ki jim spodleti spričo birokratizacijskih in industrializacijskih silnic, ali pa so v svet življenja usmerjene subkulture, ki se pogrezajo v krožno samoreferenco (glej npr. *Sennett*, 1979).

Sistemsko-teoretična rekonstrukcija njihovih pogojev nastanka in procesnih sil pa, nasprotno, opozarja na kompleksnejši kontekst ohlapno povezanih družbenih sistemov z difuznimi bazalnimi komunikacijami, funkcionalno variabilnimi konteksti z okoljem in reprodukcijo osrednjih funkcijskih orientacij na temelju razpada.

Z opazovalčeve perspektive se družbena funkcija NDG, ki je od znotraj videti abstraktnejša kot z zunanje perspektive, zatorej kaže kot disipativna srž nemira. Toda nikakor ne zgolj v smislu nespecifičnega (brezresonančnega) 'šumenja'. Kajti NDG – najsi so trdno v sedlu ali ne – tičijo tako rekoč v racionalnostnih vrzelih sistema: samoreferencialna organizacija komunikacij strahu teži k temu, da bi (specifične ali občedružbene) povratne vplive na okolje (vsaj) tematizirala z vidika porasta ali redukcije življenjskih možnosti. Ta težnja pa neogibno vodi v tiste problemske cone, ki imajo pečat samodestruktivnega porasta opcij (individualni promet in umiranje gozdov). Prav na koncu gre pri tem vselej za povečanje/ohranitev opcij (denimo lastnega dela) na račun samodestruktivnih sistemskih strategij (denimo golega mezdnega dela). S tega gledišča so NDG prej projekt moderne kakor narobe: če so uspešne, prispevajo k očiščenju vrzeli, skozi katere pelje pot 'racionalnih' strategij širjenja opcij.⁴³

Podobno sliko dobimo, če NDG presojava z vidika intermediarnih ligatur. Če pustimo ob strani ozka naturalizirajoče in askriptivna vodila, velja, da NDG oblikujejo (bolje: obdelujejo tip kolektivne ligature, ki je *netradicionalen*: kažejo *možnost* (ki se vsekakor lahko izteče tudi v prazno – retraditionalizacija na temelju askriptivne selekcije), kako zavreti družbeno-integrativno neuravnoteženost opcij in ligatur, ne da bi bile s tem ovirane potrebe po razdruževanju družbenih procesov izdiferenciranja (oziroma tradicionalnih vezi). Tudi v tem pogledu se NDG kažejo bolj kot kontinuiteta moderne kakor kot prelom z njo.

Kar preostane, je tisti samonesporazum 'radikalne' fundamentalne opozicije: je samonesporazum, če 'moderno družbo' pojmujejo kot 'projekt', ki ga zmorejo – z radikalnim 'namenom!' – (pre)oblikovati zgolj kolektivni akterji. Vendar pa je operativno učinkovit, če se postavlja po robu 'okostenevanju' realpolitičnih pogledov: tako nehote krepi disipativno naravo NDG.

S te perspektive je 'prelom kontinuitete moderne' samonerazumevanje radikalne fundamentalne opozicije. S te perspektive⁴⁴ je jasno videti, da bi bil prelom kontinuitete moderne prej v skladu z *razpadom* NDG.⁴⁵ In razpadejo lahko v slehernem trenutku – in to navkljub očitku, ki mu težko ubežijo, očitku o hiperfunkcionalistični argumentaciji.

Kontinuiteta ali diskontinuiteta?

Pri odgovoru na to vprašanje se bom spričo zornega kota tega prispevka še enkrat oprl na idejo, da je moderna 'projekt' (Eder, Habermas/Teuraine).

Moja teza je, da je mogoče o družbeni transformaciji kot projektu govoriti le tedaj, če vztrajamo pri ideji osrednjega družbenega protislovja, ki komunicira prek kolektivnih akterjev in je tako postavljen za *osrednji konflikt* družbe.⁴⁶ Kakor je znano, je bil ta model najbolj dovršeno razvit v Marxovi razredni teoriji, 'skriva' pa se tudi v Marshallovi sekvenčni argumentaciji glede meščanskega in socialistično-socialdemokratskega gibanja. Samo ta model opozarja na nivo kolektivne energije delovanja, ki bi lahko osmislila idejo 'moderne kot projekta'. Če odpadejo realni temelji tega (strateško-historično učinkovitega) modela, se hkrati podre tudi teoretični in praktični most do te ideje. Ta pogled preseva skozi vrstice celo pri Habermasu (1985, str. 390 ff.) in sicer v obliki resignativno-defenzivnega spoznanja menjave sociološke paradigme, in sicer teorije intersubjektivnega sporazumevanja s teorijo, ki raziskuje 'le še' razmerja med sistemom in okoljem.

Kakšni nasledki se porajajo ob tem glede na zastavljeno vprašanje?

Prvič: NDG *niso* več gonila družbene samotransformacije, ki temelji na 'celoto' se nanašajoči dinamiki protislovij in konfliktov. Ta oblika strateško-programatične identitete družbenih gibanj se lomi: diskontinuiteta.

Drugič: Ravno tako ni več pričakovati oblike družbene spremembe, ki bi se udeleževala na temelju transformacije *osrednjih* družbenih konfliktov (glej zgoraj).⁴⁷

Tretjič: Če razvijamo to argumentacijo, pridemo – hote ali nehote – do sklepa, da se bo *kontinuiteta moderne* (funkcionalno diferenciranje/porast kontingence/univerzalizem itd.) ohranila *skozi omenjene diskontinuitete*.

Če želimo kaj spreminjati, to zatorej ne more biti 'moderna' (še toliko manj kot 'projekt'), temveč kvečjemu življenske možnosti (glej zgoraj), ki jih ponuja (ali pač krati). V tem se lahko pridružimo Tourainu (1982, str. 15), ki denimo pripisuje antinuklearnemu gibanju v (Franciji), da razlikuje med 'lažno' in 'miselno' modernizacijo. Toda to nas vodi proč od teme: vodi nas k vprašanju nove strateško-programatične 'racionalnosti', ki mora računati z diskontinuitetnimi oblikami družbene spremembe.

OPOMBE:

- 1 S čimer v poglavitnem razumem (novo) žensko gibanje, ekološko gibanje, alternativno in mirno gibanje. Ali je mogoče sem prišteti tudi Stranko zelenih, je dvomljivo.
- 2 Primerjaj zgolj Tourainove (glej kasneje) v tem oziru ekstremne poglede.
- 3 To je nujno že zaradi bolj ali manj pičlih doslejšnjih raziskav: Navkljub povodnji literature o temi NDG ne vidim sistematičnega poskusa raziskave le teh, kakor sta ga že prej izoblikovali ameriška Teorija kolektivnega vodenja (Smelser, 1971) in teorija Mobilizacije resursov (Zald/McCarti, 1979). Zahodnonemška diskusija se v tem pogledu naslanja na dela Touraina (Eder, 1982, in drugi). Iz tega in drugih razlogov si prizadevam kreniti po nekonvencionalnih poteh. Pri tem ostaja veliko vprašanj neogibno odprtih. Upam, da se bom lahko v nekem drugem delu (Japp, 1986) znova in temeljiteje spoprijel z njimi.

- 4 Po Habermasu se lahko medijsko krmiljeni sistemi delovanja vendar še le tedaj odvežejo od svetov življenja, na katerih temeljijo, ko se lahko združijo namensko racionalni in komunikativni vzorci delovanja. To se zgodi, ko se (iz živih tradicij) izdiferencirano in kontingentno postavljene zahteve po veljavi.
- 5 Kar ne pomeni, da se ta ne razvija naprej. V skladu s svojo lastno racionalnostjo to neutrudno počne. Po Habermasu pa je ta razvoj koloniziran – preplavljen s sistemskimi determinantami družbene spremembe. Enostranskost te rigorozne teze o združevanju pa vendarle zbuja vse več pozornosti (Berger, 1982, Hitzler, 1985).
- 6 Namreč izdiferenciranja komunikativnih zahtev po veljavi.
- 7 Kakor nam je zdaj že znano (Luhmann, 1984), ideja samoprodukcije družbenih sistemov oziroma celih družb nikakor ni tuja novejši teoriji sistemov – le da ta navezuje pojem (in dejanskost) samoprodukcije na produkcijo in reprodukcijo sistemsko-specifičnih poslednjih enot in ne na kolektivne akterje. To sicer ni popoln, je pa vendarle precejšen razloček.
- 8 To gledišče je nemara nekoliko svojevoljno izbrano. Poleg tega me tudi manj zanima, kaj 'modernost' pravzaprav je, kot me vznemirja vprašanje (modernostno-specifične) problemske formule, ki ne bo prinesla prenatrpanega in prikrojenega odgovora na vprašanje kontinuitete modernih družb.
- 9 S tem je v poglavitnem mišljeno: nadzornih strategij, ki razgrajajo solidarnostno poobčestvenje (denimo zadržni skladi solidarnosti) in etablirajo in individualizirajoče filtre (denimo na osebe se nanašajoče pravne zahteve); primerjaj: Rêdel/Guldemann, 1978).
- 10 S to metaforo, denimo, operira vplivna teorija resursov 'družbenih gibanj': Zald/McCarthy, 1979, Gamsom, 1975 in drugi.
- 11 (Potencialen) dostop vseh odraslih članov družbe v (če je le mogoče) vse funkcionalno izdiferencirane podsisteme. Le tako je mogoče zadovoljiti velike potrebe le-teh po komunikaciji. Obenem je to izhodišče za individualizacijo osebe: kongruenčne palete vlog postajajo vse redkejšje.
- 12 Kajpak je tudi pri starih gibanjih zveza med razrednim položajem in življenjsko prakso interesno-fundativna (Elster, 1985). Toda za NDG 'razredni položaj' katere si že bode vrste ne pomeni fundamenta za kolektivno artikulacijo interesov. Prej velja, da sama iščejo tak fundament ali so se ga kar sama lotila izdelati (primerjaj: Beck, 1983).
- 13 Sicer se pač zgodi, da so prazne hiše naseljene in da so pravno-politične implikacije ignorirane, dokler ne pride policija.
- 14 Tudi Raschke (1985) polje članov in privrženecv NDG v poglavitnem projicira na države javno skrbstvo spodbujajočo ekspanzijo sektorjev: zvečine na psiho-socialni in edukativni storitveni sektor.
- 15 Ali je 'projekt' moderne s tem končan? Če že, potem samo z gledišča kolektivnih akterjev. Da gre pri tem za – v tako imenovanem fundamentalizmu operativno učinkovito – samoprevaro, bomo pokazali v nadaljevanju.
- 16 Primerjaj tudi nedavnega Schimanka, 1985.
- 17 Primerjaj: Schimank (prav tam), ki se s tem postavlja po robu domnevi (razširjeni vse od neokonservativizma do kritične teorije), da funkcionalno diferencirane družbe ne dovoljujejo več stabilnih formacij identitete.
- 18 Seveda ni mogoče spregledati, da počno državno-skrbstvene institucije (v svoji vzajemni odvisnosti) tudi ravno nasprotno: za ženske ni odprtih vrat na trg dela, mladostniki so 'zaprti' v izobraževaliških itd. Te oblike izključujoče politike ponazarjajo – v tem prispevku premalo osvetljeno – dimenzijo omejevanja opcij. Vendar pa le-ta v ničemer ne nasprotuje mojemu argumentu glede tveganj razočaranja 'politike države javnega skrbstva' (glej kasneje), ravno nasprotno.
- 19 Najmasivnejšo preorientacijo od izvorno opredeljenih pričakovanih prihodnosti na opcije delovanja opravljata – na temelju rasti sistemov – vzgojiteljstvo in izobraževalstvo (Luhmann, 1984, str. 280 f.).
- 20 Brezstalnost v sebi krožeče reflektivnosti in autistični subjektivizem (Sonnet, 1979) blokirata produktivne sinteze.
- 21 Ravno v tem se tudi kaže izguba funkcije nekdanjih stabilnih ligatur: Zmeraj več postaja mogoče in vse manj je normativno gotovo, ali je to tudi vselej tisto 'pravo'. S tem nečemo trditi, da funkcionalno diferencirane družbe ne dopuščajo več stabilne identitete, temveč samo, da je ta močno podvržena tveganju.
- 22 Se pravi, ne izraža se ravno kot tak – tudi ne v psiho-socialnem storitvenem sektorju, ki se mu je – kot državna organizacija javnega skrbstva – 'posvetil' (Japp, 1986a).
- 23 Ta argument omenjeni (in nanje se navezujoči) spisi (denimo Lau, 1985) zvečine 'spregledujejo', kar – vsaj kar zadeva domnevno usodo NDG – zato domala neizbežno vodi v tendence regresivne involucije ('negovanje podobe').
- 24 Primerjaj denimo s Tourainom (1981), ki gladko predvidi samoprodukcije (v poglavitnem na osnovi teoretično motiviranega zagovora tradicionalne funkcionalistične teorije) in potem neposredno preide na raven strateških konfliktov. Med drugim je tudi zato v tej teoriji toliko go-

- lih 'postavk'.
- 25 Utilitaristično-igračkarsko-teoretične variante (Elster 1985a) puščam ob strani, ker niso dovolj 'elementarne'. Izhajajo namreč že iz strateških premis delovanja, ki jih kaže prihraniti za 'kasnejše' učne korake kolektivnih akterjev.
  - 26 Vprašanja v zvezi s tem, posebno še problem polarizacije akterja in sistema (oziroma NDG) temeljiteje obravnavam v drugem delu (Japp, 1986). Tudi teorema 'dvojne kontingence' tukaj ne morem natančneje opisati.
  - 27 V olajšavo argumentativne izpeljave si lahko nemara pomagamo s Tourainovim 'kulturnim modelom' (1976): Kulturni modeli (življenjski slogi, pravila delovanja) služimo akterjem kot orientacije za strategije sistemov – vse tja do tvorbe novih sistemov (NDG). Za ceno na številnih predpostavkah temelječe dinamike akterjev imajo vlogo interpretacij med akterji in sistemi delovanja (glej tudi: Rammert, 1985).
  - 28 Seveda tudi v alternativnih: primerjaj samo McAdamsa (1982), pri katerem »udari« kolektivna, 'cognitive liberation' »kot strela z jasnega«.
  - 29 Osvojen diskurs traja, denimo, predolgo.
  - 30 Takoj se pojavijo dvomi: So NDG res sistem? Kje ostajajo akterji? Na tem mestu bomo predstavili samo zgornjo tezo (in to – kakor smo že omenili – v jedrnatih obliki). V nekem drugem stavku (Japp, 1986) je narejen poskus boljše argumentacije te teze. Nikakor ne smemo zamolčati tozadavnega predsodka, da 'perspektiva sistemov' izravnava diferenco med akterji in sistemi. Ravno nasprotno: dvojna kontingenca in s tem tvorba sistemov ravno temeljita na visoki avtonomiji akterjev (prim.: Luhmann, 1984, str. 286 ff.). 'Cultural dopes' niso iskane, zgolj nahajajo se na poti. Nemara bo na tem mestu koristen ta napotek: če denimo beremo Giddensa (1976, str. 112 ff.) in njegovo produkcijo in reprodukcijo družbenega življenja, opazimo, da je beseda o (teoretično nekontrolirani) 'večni nespremenjenosti' generativnih in reproduktivnih delovanj. Če to idejo – ki kot takšna ne more prav zaživeti – navežemo na sisteme, se med sisteme, ki so zmožni kolektivnega delovanja (denimo NDG) in tiste, ki tega niso zmožni (denimo gospodarstvo) vgnezditi diferenc. Ta smer – ki je tukaj ne moremo naprej razvijati – je brzkone pomemben opornik zgornje argumentacije.
  - 31 Ne glede na to, da je videti paradoksalno, če samoproizvajajoče se kontekste delovanj navezujemo na že od nekdaj (?) konstituirana pravila komunikativnega učenja, ostaja problem zveze med akterji in (razosebljenimi) sistemi nerešen. Tudi povezovanje prek nehotenih nasledkov delovanja ostaja problematično (prim.: Haferkamp, 1984/Giddens, 1984 in Unverferthovo (1985) diskusijo).
  - 32 Šele na tem mestu uvajamo 'reakcije' na protislovja. Kakor vidimo, predpostavljajo te reakcije veliko več, kakor običajno domnevamo.
  - 33 Na tej ravni bi lahko pritaknili Tourainov (1981) identitetno-opozicijsko-totalitetni učni koncept.
  - 34 Racionalnost 'sveta življenja' je lahko samo referenčna točka za racionalne dejavnosti.
  - 35 Racionalnostne zahteve izdiferenciranih funkcijskih sistemov lahko ravno tako izoblikujejo le eno referenčno točko za racionalna delovanja.
  - 36 Morfogenez v terminih teorije evolucije (Jantsch, 1979, str. 79). Na tem mestu naj omenimo, da družbene spremembe v okvirih tega spisa ne umeščamo na raven obćedružbene evolucije. Družbena sprememba meri tukaj na mezoteoretično raven organizacij in kolektivnih akterjev. Na obćedružbeni ravni bi le stežka identificirali obliko usmerjene družbene spremembe (Schmid, 1982).
  - 37 Pri tem puščamo vnevar vse programatične in strateške 'presežke'. Z gledišč selekcije so bili 'absorbirani' (glej točko 3).
  - 38 Da ne omenjamo pravice do zaščite okolja!
  - 39 Med temi ekstremi se nahaja cona, znotraj katere je lahko in mora biti proizvedena strateško usodna 'racionalnost' (Wiesenthal, 1984). Toda to je tema za drugo delo: Kako 'najbolje' posežemo v organizirano kompleksnost?! V deželnem programu zelenih iz NRW (Nordrhein-Westfalen – op. prevajalca) je to mogoče prebrati tako: »Ne vemo, ali bo – če bo drugače – tudi bolje. Toda natanko vemo, da mora biti drugače, če naj bi bilo boljše.«
  - 40 To je le primer za to, kako dobe določene lastnosti NDG drugačen pomen, če le-te 'pojmujejo' kot družbene sisteme in manj v smislu akterjev ter specifike sveta življenja. To pa seveda ne pomeni, da bi lahko bila NDG kot družbeni sistem docela neodvisna od 'akterjev'. Drži ravno nasprotno. (prim. s točko 4).
  41. Te presoje izhajajo iz dveh argumentov. NDG so ohlapno povezan sistem in so zato kot vsi drugi stalno samoproizvajajoči se sistemi podvrženi nujni tuje-referencialne prekinitve njihove samoreferencialne komunikacije. Tako lahko, denimo, mirovno gibanje 'potlači' svoj mobilizacijski nivo in izroči svoje resurse delovanj na voljo drugim delom gibanja (ohlapna vezava), ker se v okolje usmerjena potreba po delovanju le-teh (tuja referenca) kaže nujnejša (odpor zoper odlagališča atomskih odpadkov).
  - 42 V nasprotju z abstraktnim 'konceptom krmiljenja' 'čistega' nauka sistemske samoorganizacije, pri kateri šteje sploh samo porast opcij ('expand your choices') (Foerster, 1984).

- 43 Bil bi nesporazum, če bi NDG v skladu s tem interpretirali le kot sistem za zgodnje opozarjanje. To na usoden način do neke mere velja za prejšnjo teorijo kolektivnega vedenja (Smelser), po kateri so kolektivni akterji – kakor je znano – iracionalni akterji in zaradi tega tudi niso zmožni drugega kot oddajati zgodnja opozorila za 'racionalne' akterje modernizacije. Sam, nasprotno, izhajam iz tega, da lahko NDG usodno (rezonanca!) spreminjajo okolje drugih sistemov, brž ko se sama – najsi še tako slabo – izdiferencirana kot sistem delovanja in brž ko postanejo okolje drugih sistemov. Seveda je treba priznati, da je nuja po strateškem upoštevanju drugih sistemov povezana z (majavo) stopnjo izdiferenciranosti NDG iz njihovega 'temelja' v svetu življenja. Očitek politične nezmožnosti, namenjen Zeleni stranki, kaže razumeti kot poskus zaježitve ozirov (resonance!). V tem obstaja ambivalenca NDG: na temelju oblikovanja sistemov lahko 'korigirajo' sestav diferenciranja modernih družb; zaradi svoje nujno šibkejšje izdiferenciranosti ponujajo obenem veliko vpadnih točk za strateško marginalizacijo. Nič ni gotovega.
- 44 To pomeni: iz ugotovljene perspektive modernostno-specifične zveze med evolucijo sistema in kolektivnimi akterji (NDG), ki jih ni mogoče obravnavati na ravni striktno funkcijske komunikacije. In ravno tako ne na ravni golih komunikacij strahu.
- 45 Primerjaj k tej točki: Eder (1986) in njegovo vprašanje o učni sposobnosti 'hladnih družb'.
- 46 Če se nočemo več držati te konstrukcije, se lahko spustimo še etažo nižje in se soočimo z regulativnim principom (kolektivnega diskurza: Habermas/Eder in drugi) kot s 'projekt snujočim' dejavnikom. Takšna teorija svojeručno predprogramira svoj lasten tek v prazno v diagnozi odklonov (Patologije: Eder, 1985). Če se vse odklanja, meče to, kakor vemo, senco na tisto, kar imamo za normalno. Po drugi strani je s tem rešena teoretična 'uganka': Kakor je znano, Touraine izhaja iz tega, da se (posebno) moderne družbe z ozirom na svoj potencial samopovzročanja (zgodovinskost) že od vselej opirajo na družbena gibanja: družba je konflikatorična samoprodukcija. Človek se vpraša, zakaj, vendar sploh ni lahko najti odgovora. Najti pa ga je vendarle mogoče in je pričujoč v tem kontekstu: »Lastly the conflict with the adversarial should not be specific; it should be a social problem concerning the whole society...« (Touraine 1981, str. 85).
- 47 To naj nikogar ne odvrča od tega, da ohrani predstavo o takem osrednjem konfliktu. Toda to bi neizbežno pripeljalo v golo normativnost (v izigranje elementarnih etičnih principov zoper preostanek družbe): v sektaško propagando ('moralična križarstva').

Prevedel Štefan Vevar

LITERATURA

1. Beck, U. (1983): *Jenseits von Klasse und Stand?*, in Kreckel, R. (Hrsg.), *Soziale Ungleichheiten*, Sonderband 2, Soziale Welt, Göttingen: 35–75.
2. Berger, J. (1982): *Die Bersprachlichung des Sakralen und die Entsprachlichung der Ökonomie*, Jg. 11, H. 4, 353–365.
3. Berger, P. L./Berger, B./Keller, H. K. (1975): *Das Unbehagen in der Modernität*, Frankfurt/ New York.
4. Brand, K. W. (1982): *Neue soziale Bewegungen*, Opladen.
5. Cohen, M. D./March, J. G. (1974): *Leadership and ambiguity – The American College President*, New York.
6. Dahrndorf, R. (1979): *Lebenschancen*, Frankfurt/M.
7. Eder, K. (1982): *A New Social Movement?*, in: Telos, No. 52, S. 5 ff.
8. Eder, K. (1985): *Geschichte als Lernprozeß?*, Frankfurt/M.
9. Eder, K. (1986): *Soziale Bewegungen und kulturelle Evolution*, in diesem Band.
10. Elster, J. (1985): *Drei Kritiken am Klassenbegriff*, Prokla, H. 58: 63 ff.
11. Elster, J. (1985a): *Making Sense of Marx*, Cambridge.
12. Foerster, H. v. (1984): *Principles of Self-Organization – In a Socio-Managerial Context*, in: Ulrich, H./Probst, C. J. B. (Eds.), *Self-Organization and Management of Social Systems*, Berlin, et. al.
13. Gamson, W. A. (1975): *The Strategy of Protest*, Homewood, ILL.
14. Giddens, A. (1984): *Interpretative Soziologie*, Frankfurt/New York.
15. Giesen, B. (1986): *Der Herbst der Moderne?*, in diesem Band.
16. Habermas, J. (1981): *Theorie des kommunikativen Handelns*, 2. Bd., Frankfurt/M.
17. Habermas, J. (1985): *Der philosophische Diskurs der Moderne*, Frankfurt/M.
18. Haferkamp, H. (1984): *Interaktionsaspekte, Handlungszusammenhänge und die Rolle des Wissenstransfers*, in: Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, H. 4. S. 783–798.
19. Hirsch, F. (1980): *Die sozialen Grenzen des Wachstums*, Reinbek b. Hamburg.
20. Hirschmann A. O. (1982): *Shifting Involvements*, Princeton, New York.

21. Hitzler, R. (1985): *Und Adam versteckte sich*. In: Soziale Welt, H. 4, S. 503 ff.
22. Janowitz, M. (1976): *Social Control of the Welfare State*, Amsterdam/New York.
23. Jantsch, E. (1979): *Die Selbstorganisation des Universums*, München.
24. Japp, K. P. (1984): *Selbsterzungung der Fremdverschulden*, Soziale Welt, H. 3, 313 ff.
25. Japp, K. P. (1986): *Kollektive Akteure als soziale Systeme?*, in: Unverferth, H. J. (Hrsg.), *System und Selbstproduktion*, Frankfurt.
26. Japp, K. P. (1986a): *Wie psycho-soziale Dienste organisiert werden*, Frankfurt/New York.
27. Keane, J. (1984): *Public Life and Late Capitalism*, Cambridge.
28. Klages, H. (1981): *Überlasteter Staat – verdrossene Bürger?* Frankfurt/M.
29. Lau, Chr. (1985): *Kollektive Argumentation und sozialer Wandel, Ms., Bamberg*.
30. Luhmann, N. (1981): *Politische Theorie im Wohlfahrtsstaat*, München/Wien.
31. Luhmann, N. (1982): *Funktion der Religion*, Frankfurt/M.
32. Luhmann, N. (1984): *Soziale Systeme*, Frankfurt.
33. Luhmann, N. (1985): *Kann die moderne Gesellschaft sich auf ökologische Gefährdungen einstellen?*, Vortragsmanuskript, Bielefeld, Vgl. jetzt: ders. 1986: *Ökologische Kommunikation*, Opladen.
34. Marshall, T. H. (1977): *Class, Citizenship and Sociale Development*, Chicago/London.
35. McAdams, D. (1982): *Political Process and the Development of Black Insurgency 1950–1970*, Chicago/London.
36. Mc Carthy, J. D./Zald, M. N. (1973): *The Trend of Social Movements in America: Professionalization and Resource Mobilization*, Morristown, New York.
37. Miller, M. (1985): *Blockierte Lernprozesse*, MPI-München: Tagung Soziale Bewegungen und soziale Evolution, Ms.
38. Nelles, W. (1984): *Kollektive Identität und politisches Handeln in Neue sozialen Bewegungen*, Politische Vierteljahresschrift, H. 4, S. 425–440.
39. Offe, C. (1979): *'Unregierbarkeit', Zur Renaissance konservativer Krisentheorien*, in: Habermas, J. (Hrsg.), *Stichworte zur 'Geistigen Situation der Zeit'*, Bd. 1: 294 ff.
40. Olson, M. (1968): *Die Logik des kollektiven Handelns*, Tübingen.
41. Piven, F./Cloward, R. A. (1979): *Sozialpolitik und politische Bewußtseinsbildung*, Leviathan, 7: 283 ff.
42. Rammert, W. (1985): *Technisierung im Alltag*, Forschungsschwerpunkt 'Zukunft der Arbeit', Universität Bielefeld, H. 12.
43. Raschke, J. (1985): *Soziale Bewegungen*, Frankfurt/M./New York.
44. Rödel, U./Guldimann, T. (1978): *Sozialpolitik als soziale Kontrolle*, in: Starnberger Studien, 2, Frankfurt: 13 ff.
45. Sabatier, P. (1975): *Social Movements and Regulatory Agencies: Toward a More Adequate – and Less Pessimistic – Theory of 'Clientele Capture'*, in: Policy Sciences, 6, S. 301–342.
46. Sennett, R. (1979): *The Fall of Public Man*, Vintage, New York.
47. Schimank, U. (1983): *Neoromantischer Protest im Spätkapitalismus*, Bielefeld.
48. Schimank, U. (1985): *Funktionale Differenzierung und reflexiver Subjektivismus*, in: Soziale Welt, H. 4, S. 447 ff.
49. Schmid, M. (1982): *Theorie sozialen Wandels*, Opladen.
50. Smelser, N. J. (1971): *Theory of Collective Behavior*, New York/London.
51. Tilly, C. (1978): *From Mobilization to Revolution*, Reading/Mass.
52. Touraine, A. (1976): *Was nützt die Soziologie*, Frankfurt/M.
53. Touraine, A. (1977): *The Self-Production of Society*, Chicago/London.
54. Touraine, A. (1981): *The Voice and the Eye*, Cambridge.
55. Touraine, A. (1982): *Die antinukleare Prophetie*, Frankfurt/New York.
56. Unverferth, H. J. (1985): *Handlungstheorie, Interaktionismus und verschwiegene Systemperspektiven*, Ms., Universität Osnabrück.
57. Weick, K. E. (1979): *The Social Psychology of Organizing*, Reading, Mass.
58. Wiesenhal, H. (1984): *Radikalität und Rationalität. Strategieprobleme der neuen sozialen Bewegungen und der Grünen*, Kommune, 2. Jg., Nr. 4: 31 ff.
59. Willke, H. (1982): *Systemtheorie*, Stuttgart/New York.
60. Zald, M. N./McCarthy, J. D. (Eds.), (1979): *The Dynamics of Social Movements: Resource Mobilization, Social Control, and Tactics*, Cambridge, Mass.